

З ЛИСТІВ ДО МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА)

Протоіерей
Юрій МИЦИК,
Інна ТАРАСЕНКО

Історія Української Православної Церкви на еміграції рясніє «білими плямами». Адже в СРСР ця тема була під забороною. Нині ж на перепоні стоять інші чинники: економічна криза, що суттєво зменшує можливості виїзду науковців за кордон для наукових досліджень; погана збереженість українських архівів в еміграції, а до тих, що збереглися, нерідко обмежений доступ. У двох українських зібраннях: архіві Консistorії УПЦ в Канаді (Вінніпег) та фонді архієпископа УАПЦ Євгена Бачинського бібліотеки Карлтонського університету в Оттаві – чи не найбільших в Новому Світі нам вдалося попрацювати під час наукового стажування в Канаді в 1999 та 2004 рр. (о. Юрій Мицик) та 2014 р. (Інна Тарасенко). Одним з результатів цих стажувань був вихід у світ тому, де опубліковано листування митрополита Іларіона (Огієнка) (1), нині ж готується другий том цієї документації. Якщо в першому томі друкувалося переважно листування повоєнного часу, то у другому – багато матеріалів стосуються часів першої еміграції, тобто після поразки українських визвольних змагань 1917-1921 рр. Тоді І. І. Огієнко був світською особою, науковцем зі світовим іменем, міністром

*Archpriest Yuriy MYTSYK,
Inna TARASENKO
FROM LETTERS TO
METROPOLITAN ILARION
(OGYENKO)*

сповідань в уряді УНР. Закономірно, що саме до нього зверталися, в першу чергу, з питаннями, які стосувалися становища УАПЦ, взагалі православ'я в Україні, особливо на Волині та на еміграції; з різними поточними справами, як от допомоги у працевлаштуванні, придбанні богослужбової літератури українською мовою тощо.

З цього великого за обсягом масиву документації нами обрані для нинішньої публікації листи 1921-1925 рр. Ми їх подали в алфавітній послідовності (за прізвищами авторів). Отже, відкриває цю публікацію лист Євгена Бачинського, який був тоді ще світською особою, обіймав посаду голови Українського Червоного Хреста (УЧХ). Слід сказати, що стосунки між Бачинським та Огієнком були досить складними. Вони контактували між собою (з перервами) ще з початку 20-х рр., і вже тоді виникли певні тріщини у взаєминах. Після Другої світової війни вони значно погіршилися. Провина за це лежить у ставленні митрополита Іларіона до УАПЦ формації 1921 р., вірним якої, а потім (з 1955 р.) єпископом, був Бачинський. Митрополита, що уособлював традиції УНР, вважали кандидатом на Київську митрополію, тим більше коли утворилася УАПЦ формації 1942 р. і він на словах підтримував УАПЦ. Але очолити Київську митрополію йому не дозволили нацисти. У повоєнний же час митрополит став наголошувати, що не визнає УАПЦ, це викликало значне розчарування парафіян і частини єпископату УАПЦ. Наведений нами лист був написаний у 1922 р., коли відносини не були ще критичними, і хоча йдеться про переклад українською євангелія, але певну напруженість у стосунках між двома українським патріотами легко помітити. Наступний лист о. Миколи Буховича з Волині стосується богослужбових (і не тільки їх!) книг (див. листи Бориса Веселовського та Івана Герасимчука) і українізації богослужіння, яка через польське панування відбувалася тяжко. Про це свідчить лист (№ 10) підписаний, на жаль, нерозбірливими ініціалами П. З.(?), котрий вбачає однією з причин слабких темпів українізації ворожу до неї політику єпископату ПАПЦ (переважно з єпископів колишньої РПЦ), що збігалася з діями польських шовіністів.

Тут же подано й листи єпископа Діонісія (Валединського), котрий нещиро ставився українізації. Цікавою є його згадка про бажання висвятити в священники випускника Пастирських курсів при Кам'янець-Подільському університеті Івана Губи (1885-1966), майбутнього єпископа УАПЦ Ігоря. Вищезгаданий лист Івана Герасимчука (№ 6) свідчить про глибокий інтерес до ситуації Православної Церкви в підсовєцькій Україні, про зустрічі автора з священниками-українськими – патріотами, «мав я нагоду пізнати

чимало незвичайно світлих і дуже ровних(?) укр[аїнських] священників, з деякими приходилось мені ділити гірку долю в большевицькій тюрмі»). У цьому ж листі йдеться про чутки на Херсонщині про вбивство Огієнка комуністами (на щастя неправдиві).

Лист Андрія Мельника – однофамільця одного лідерів майбутньої ОУН (№ 8) містить прохання посприяти йому в підготовці до майбутньої висвяти у священники. В уривку з розлогого листа диякона Павла Корсуновського (№ 7) розповідається про ентузіазм українських православних США, які очікували прибуття єпископа Івана Теодоровича, і серйозну занепокоєність з цього приводу з боку уніатського та католицького духовенства («айришських», тобто ірландських єпископів). Дійсно, якби УАПЦ була тоді визнаною Вселенським патріархатом і не розгромленою комуністичною владою СРСР, доля УПЦ в Новому Світі склалася б набагато щасливіше і це сприяло б поверненню багатьох українців-емігрантів до православ'я. У листі невідомого В. З. (№ 9) йдеться про долі єпископату РПЦ на еміграції у відповідь на питання Огієнка.

Десять, наведених нижче нами, листів подають важливі свідчення про становище православної Церкви початку 20-х років ХХ ст. на Волині та на еміграції, про глибоку зацікавленість цими проблемами І. І. Огієнка – майбутнього митрополита. Зазначимо, що пропущені нами фрагменти листів позначені таким чином: [...], а нерозбірливі слова круглими дужками (...)*. Підписи авторів в машинописних листах позначаємо курсивом. При публікації ми зберігаємо авторський правопис і лише в деяких місцях трохи коригуємо його, наближуючи до сучасного.

1) Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – К., 2006.

* * *

№ 1

**1922, квітня 15. – Женева. –
Лист Євгена Бачинського**

«Женева дня 15 квітня 1922

Високодостойний Іване Івановичу!

Сьогодні отримав від Вас кн[игу] «Свята Великодня відправа», за котру складаю Вам свою щирю подяку. Я був дуже зворушений, що не забули за мене не дивлячись на нашу переписку і так би мовити розрив дипломатичних відносин. Я дуже жалкую, що Ви не схотіли аби ми разом працювали на відро-

дження рідної Церкви і Батьківщини. Неможливо, щоби ми не знайшли якийсь модус-вівенді, котрий дозволив нам спільно направляти свої сили, знання і зв'язки до спільної мети. Смію Вас запевнити, що і зараз я готовий працювати із Вами, користаючися усім Вашим досвідом та вказівками. Можете бути певні, що я не маю жадних думок поза тими, що висловлюю одверто. Як сказати по правді, так я і досі не розумію, чому Ви відхилили моє співробітництво. Мені здається, що я досить ясно висловився в своїх листах від 22 жовтня і 5 листопада 1921 року. Натомість я одержав відомість, що Ви розпорядилися заборонити усім військовим священикам вести з закордоном (отже зі мною) всяку переписку, чим я міг думати, хтіли ізолювати мене в моїй безкорисній праці. Це мені було дуже сольно пізнати. Справді я був заторможений і спеціально не міг нічого зробити для наших панотців інтернованих в Польщі, але це і ніщо інше мене не змогло присилувати спинити свою скромну діяльність. Замість того, щоби я мав приємність сповістити Вас особисто, тепер Ви довідається з біжучих чисел «Н. Р. В» про дещо з того, що я тут у Швейцарії зробив. Це дуже мало, але я не гадаю тим задоволитися і працюватиму далі. Я подивляю зі свого боку Вашу діяльність і співчуваю їй та згоден як найширше підпирати, але хіба не смію того самого вимагати відносно своєї праці, тим більш, що закордон я знаю краще Вашого і зараз маю більше можливості його використати, ніж Ви на віддалі, з Тарнова. Натомість серед нашої еміграції і в Польщі взагалі Ви маєте всі прерогативи і могли б краще, ніж хто інший, використати мої демарші тут на Заході.

Справді, Вельмишановний пане професор, чом би нам не працювати в тісному контакті?

Коли в своїх листах я чимсь завинився, прошу мене великодушно вибачити, я не мав жадного бажання і завше абсолютно щиро звик відноситися до своїх обов'язків і відносин громадських. Повірте мені, в живій праці не буде місця і охоти на вияснення відносин і ті хто чекають на нашу активність тільки ради будуть. Не забуваймо, що за кордоном нам прийдеться напевно ще прожити не один рік і що вся національна ситуація вимагає від всіх правдивих синів народу в цю лиху годину, тільки солідарності і об'єднання сил і зусиль. Особливо це справедливо відносно нас, церковних діячів, котрі не численні і не міцні навіть у порівнянні з іншими.

Дозвольте мені сподіватися Вашої відповіді і налагодження швидкого нашої спільної співпраці.

Ваш переклад надзвичайно мені сподобався, хоч я дозволив собі і декілька зробити уваг, але це дрібниці. Дозвольте мені хіба як неспеціалістові замітити, що на мою думку Ви занадто вульгаризуєте свій переклад. Наприклад: «благодать» перекладаєте як «ласка», хоч і не скрізь. На окремому листочку прикладаю свій переклад вступу до Євангелії св. Іоана так, як він був скоригований проф. Сорбони на підставі і грецького і гебрійського текстів французькою мовою. Отже мені здається, що не сміє бути жадної різниці поміж науковим перекладом і тим, що одобрюється до ужитку по церквах. Натурально Ваш переклад дуже поетичний і приємний до читання, але щоб не виникли якісь непорозуміння в майбутньому. Цим я не хочу критикувати, тим більш, що переклад одобрений преосвящ[енним] Єпископом, але звертаю Вашу увагу як людини науки. Позатим я надзвичайно утішений, що Ваше видавництво могло випустити з друку таку чепурну і корисну книжечку. Сердечно вітаю і бажаю успіхів на дальші!

При цім листі прикладаю 40 нім. марок і прошу мені надіслати Службу Божу Іоана Золотоустого, котру Ви видали. Коли цих грошей мало буде надішлю, що потребуватимете додатково. Коли схочете з ласки своєї надіслати мені один примірник безплатно, прошу ці гроші зарахувати на якусь благодійну ціль.

І з тим очікуючи від Вас листа, залишаюся з правдивою пошаною, бажаючи відворотно Воїстину Воскрес!

Євген Бачинський *Євген Бачинський*

*(Машинописний оригінал на бланку «Eugene de Batchinsky»,
відписаний власноруч автором. Є штамп «Міністерство ісповідань.
Вхідне ч. 647. Одержано 24. IV. 1922 р.»)*

№ 2

1923, січня 4. – Березне. –

Лист священика Миколи Буховича
«Високоповажний пане Професоре,
шановний Іване Івановичу!

Не могу не погодитися з Вашою думкою, що справи друкування і видання українських богослужбових книг є справа всього православного українського духовенства і всієї православної церкви Волинської, котра зараз одірвана од соборної української церкви.

Як тільки буде в нас єпархіальний собор, то питання про кошти на видання Ваших перекладів буде неодмінно поруше-

не. А тим часом на своєму місцевому окружному соборчику, який має скоро відбутись, ми напишемо акта про необхідність авансу на Ваші видання і пошлемо архієпископові Діонісію з проханням зробити розпорядження по всій епархії. Коли він на це пристане, то йому буде необхідно умовитися з Вами про кількість авансу.

Подібні акти, надіюся, будуть послані і до інших деяких округ, в котрих пробуває співчуваюче українізації церкви духовенство, з представниками якого я спишуся.

А тим часом, прохаю Вас, високошановний Іване Івановичу, зробити велику послугу для моєї парафії і округи: найміть на мій кошт переписчика і доручите йому переписати один примірник решти утрени, яка ще не видрукувана і початок якої (5 арк.) Ви мені ласкаво прислали.

Дуже прохаю також прислати разом переклад пропущених Вами у великодній відправі тропарів канону і інш., а саме: 1) «Вчора спогребохся тебе Христе...» (другий тропар в третій пісні канону); 2) «Яко єдинолітній агнец» (2-й троп. 4-ої пісні); 3) «Богоотец або Давид» (3-й тропар тієї ж пісні); 4) «Приступим священоснии (2-ий троп. 5-ої пісні); 5) «Спасе мой, живое же и нежертвенное зачатие...» (2-й троп. 6-ої пісні); 6) ікос: «Еже прежде солнца»; 7) «Смерти празднуем умествление (2-й троп. 7-ої пісні); 8) «Яко воистину священная» (3-й тр. тієї ж пісні); 9) «Возведи окрест очі твої, Сіоне» (2-й тр. 8-ої пісні); 10) «Отче вседержителю» (3-й троп. Тієї ж пісні) і 11) чотири стихіри «на хвалітех».

Без цього духовенство не згоджується правити великодньої відправи, а мішати слов'янське з українським прикро на такій урочистій службі, як великодня.

Коли можна, то прошу переписати і молитви перед причастям (крім четвертої, котра в нових виданнях пропускається), якщо вони у Вас уже перекладені.

Про кількість плати за переписку прошу сповістити і я зараз вишлю. Вибачайте за турботи.

Вітаю і Вас з Новим роком! Бажаю щастя, здоров'я і поспіху в дорогій справі на щастя України і на розцвіт православної церкви української!

Молюся за Ваше здоров'я. Щиро шануючий Вас священник Миколай Бухович.

4. І. 1923 р. м. Березне»

(Автограф)

№ 3

1921, лютого 7. – Крем'янець. –

Лист єпископа Діонісія

«До Вельмишановного пана міністра
ісповідань Української Народної Республіки
Вельмишановний Пане Міністре.

Я вже давно стежу за положенням наших українських біженців, які опинилися в Польщі, і всяка їх потреба знаходить в моїм серці належне місце і отклик.

Тим приємніше через те для мене бажання громадянства українського мати серед себе свого українського священика, і я з великою охотою задовольняю це бажання і цілком погоджуюся висвятити во іерея громадянина Івана Губу, котрого особисто повідомляю о часі ієрейської хіротонії.

Разом з тим користуюся дуже приємною для мене нагодою висловити Вам, Пане Міністре, свою пошану і через вас передати всім нашим українцям щирий мій привіт і бажання усього найкращого. Хай хранить Господь Україну, умудрить і допоможе її правителям, вождям і славним козакам, а також найутішить і порадує все українське громадянство.

Прикликаючи на Вас, вельмишановний Пане Міністре, і на діла Ваші Боже благословення, маю честь бути

Ваш покірний слуга Єпископ Діонісій».

(Машинописний оригінал на бланку «Єпископ Кременецкий Викарий Волинской епархии лютого 7 дня 1921 № 377», власноруч підписаний автором.

Рукою І.Огієнка написано: «1) Дякувати за привіт. 2) Копію з привітту поширити серед громадянства і розіслати всім тт міністрам. 12. II. І. Огієнко». Також очевидно рукою секретаря написано: «Вхідн. Ч. 91 12/II 1921 р.»)

№ 4

1922(?), не раніше листопада 21. – Крем'янець. –

Лист єпископа Діонісія

«Кременец.

Глубокочтимый и дорогой Иван Иванович!»

Сердечно благодарю Вас за присланные листы вечерни и утрени на украинском языке и выдержки и выписки из газет. Частью этих сведений я воспользуюсь для «Православной Волины». Если бы Вы и впредь снабжали меня подходящими для «Прав. Волины» сведениями о церковной жизни здесь и особенно за границей, то я был бы только благодарен Вам. Благодарю и за «Тимоша Хмельниченко». Эта книга напи-

сана доступным для меня языком, совсем не то, что, напр. «Літературно-Науковий Вістник». Сей последний я совершенно не могу читать по непонятности его языка; правда там не все статьи в одинаковой степени непонятности.

Для того, чтобы у вас были кое-какие средства на издание вечерни и утрени, я дал распоряжение (...) * к[анцеля]рии о переводе Вам всей остальной суммы за Литургию в количестве 680.400 м дополнительно к 100.000 мрп. (*марок польських* – Ю. М., І. Т.), врученных мною Вам лично в Кременце. Расчет такой: 978 экз. x 800 мрп. = 780.400 мрп. По получении всех денег полностью благоволите прислать одну общую расписку.

Конечно, стоимость вечерни и утрени я буду снова по частям выплачивать вам в 1923 году, и это, коль я объясняю Вам, исключительно вследствие крайней затяжки дела собирания денег у духовенства.

Преосвященный Алексий возвратился из Владимира только в четверг по Вашему отъезде. Он посетил до 30 приходов и нашел на Володимирщини доброе настроение, исключая 2-3 прихода, где неудачные священники, хотя и молодые, и даже с университетским образованием.

8/21 сего ноября, в день Архистратига Михаила, небесного покровителя великого украинского народа, я решил совершить у себя в м[онасты]ре литургию на украинском языке по Вашему переводу. Вероятно, будем служить с преосвященным Алексеем вдвоем. Но, если паче чаяния, у меня будет болеть горло (а оно болит уже третий день вследствие простуды в одну из прогулок по саду, где мы гуляли с Вами), то придется служить преосвященному Алексию самому. «Призри с небесе, Боже...» предположено произносить в такой редакции: «Поглянь з неба, Боже, і бач, і завитай у виноградник сій і сохрани, його, котрого насадила правиця Твоя» (Псал. 79, 14-15).

При сем посылаю Вам чешское прошение, не можете ли Вы мне найти в Праге просимые книги, списавшись с кем-либо из Ваших знакомых? Прощение благоволите прислать мне обратно, по миновении надобности.

Накануне дня выборов в Сенат список № 22 был снят с голосования. Посему теперь могут быть все спокойны относительно моей кандидатуры в Сенат: я никому мешать не буду. Я лично благодарю Бога за все.

Как Вы доехали? Как Ваше здоровье и самочувствие? Здравствует ли Ваша семья?

Будьте здоровы и благополучны. Того же желаю и всему семейству вашему.

С любовью А.Дионисий»

(Машинописний оригінал на бланку «Епископ Кременецкий Викарий Волынской епархии», власноруч підписаний автором. Рукою І.Огієнка написано: «На жаль, відповів я на цього листа, що блукав світами, лише 15.XII.1922 І.Огієнко»)

№ 5

1923, до вересня 13. – Рівне. –

Лист Бориса Веселовського

«Високоповажаний пане Професоре!

Отсею дорогою звертаюсь до Вас, Вп. П. Професоре, в справі видання Православного катехізису українською мовою. З огляду на брак останнього мною зроблено переклад з доповненням і змінами скороченого православного катехізису, який переглянув Вп. П. професор Біднов і на друк якого дав письмений дозвіл митроп[олит] Діонісій ще в 1922 р., але за браком власних засобів і неможливість знайти кого, хто б видав цю книжку, справа позосталась досі в теці. Зараз хочу за попередньою згодою з Вашого боку надіслати рукопис Вам для ласкавого перегляду і, якщо зайде потреба в тому, пороблення відповідних вказівок, виправлення помилок, а також для одержання ласкавої поради яким чином і де можна видати цю книжку, також сам не маю жадних засобів для друку. На відповідь долучаю поштові значки.

З правдивим поважанням Б. Веселовський, учитель гімназії

Адреса – Рівне на Волині. Українська гімназія, вул. Шосова ч. 1 Борис Веселовський».

(Автограф. На листі є позначка рукою митрополита Іларіона «Відповів 13/IX 1923»)

№ 6

1922, березня 17. – Берлін. –

Лист Івана Герасимовича

Hauptstr. 11/I

«Berlin Schöneberg 1,
Берлін, дня 17/III 1922

Високоповажаний Пане Ректор!

Роздобувши Вашу адресу, позволяю собі звернутися до Вас з проською переслати мені ласкаво матеріяли згідно ближчі дані про теперішній стан Укр[аїнської] Правосл[авної]

Церкви на Великій Україні. Я сам був на Україні до листопада 1921 р. і дуже цікавився тою справою, мав навіть різні цінні видавництва Всеукраїнської Правосл[авної] Церк[овної] Ради в Києві (як напр[иклад] організац[ійний] статут Укр[аїнської] Правосл[авної] Церкви, точний протокол з ухвалами київського губернiального собору з місяця мабуть травня 1921 р., літургію на укр[аїнській] мові і т. п.), одначе вертаючи відтам як німецький полонений, я боявся прямо ті речі брати зі собою, щоби при обіску «чека» часом їх не найшла, а тоді могли би впасти на мене підозріння, що я не німець і місто на корабель я повандрував би до тюрми або й на розстріл. Одначе тими справами я ще й тепер дуже заінтересований, бо вважаю Автореф[альну] Укр[аїнську] Правосл[авну] Церкву дуже важним чинником в осягненню незалежності України та найвідповіднішою формою укр[аїнської] національної Церкви, під якою повинні з'єднатися всі українці досі різних віросповідань. Як бувший «уніят» (греко-католик), а тепер православний це найкраще відчую.

На Великій Україні мав я нагоду пізнати чимало незвичайно світлих і дуже ровних(?) укр[аїнських] священиків, з деякими приходилось мені ділити гірку долю в большевицькій тюрмі, там я бачив їхню неустрашимість їх посвячення для української справи і це мене незвичайно захопило. Тому і я хотів би цілковито віддатися тій справі і послужити доброму ділу на тій області.

З огляду на те мені необхідно потрібно роздобути передусім всі видавництва Всеукр[аїнської] Правосл[авної] Церковної Ради, а далі і інші праці, що появилися в справі українізації і автокефалії нашої правосл[авної] Церкви. В першу чергу треба би мені роздобути отсі видання:

1) Літургія св. Івана Златоустого; 2) інші богослужіння, як: вечірня, утрєня і т.д. як також вінчання, хрестини, похорони, панахида, акафіст і т.д. очевидно все на укр[аїнській] мові 3) Апостоли і євангелія; 4) організаційний статут Укр[аїнської] Правосл[авної] Церкви; 5) Устав для а) Всеукр[аїнської] б) губернiальної, в) повітової і г) волосної Церк[овної] Ради; 6) Протокол і ухвали першого губерн[ського] київського укр[аїнського] Правосл[авного] Собору, який відбувся мабуть в місяці травні 1921. 7) Протоколи та ухвали Всеукр[аїнського] правосл[авного] церк[овного] Собору, що мав відбутися мабуть в місяці жовтні 1921. 8) Інші видавництва Всеукр[аїнської] Правосл[авної] Церков[ної]

Ради. 9) Ваші і другі видання в справі українізації та автокефалії укр[аїнської] Правосл[явної] Церкви. 10) Інформації про те, хто тепер є укр[аїнськими] єпископами (з поданням точних імен і ближчих дат про ці особи, як також хто їх рукополагав на єпископів). 11) Інформації про те, чи вже є Всеукр[аїнський] Правосл[явний] Патріарх, хто ним став і ближчі подробиці про нього; наближені – то чому та справа досі неполаджена, в якій зараз вона стає і як виглядає. 12) Інформації про те, хто засідає у Всеукр[аїнській] Правосл[явній] Церк[овній] Раді, а коли маєте відомості, то і хто засідає в Губерн[ських] Радах. 13) Як представляється справа укр[аїнських] правосл[явних] церковних брацтв на Лівобережжю. 14) Теперішнє становище моск[овського] Патріарха і більшов[ицької] влади до укр[аїнської] правосл[явної] Церкви.

Я сам працюю в редакції «Укр[аїнського] слова» і трохи моїх чергових праць міщу там відомості про радянську Україну, а між іншим і про Укр[аїнську] Правосл[явну] Церкву. Крім того, я писав на ті теми в віденському «Укр[аїнському] прапорі» та американських часописах «Дніпрі», «Українському голосі» та других. Наколи «Укр[аїнське] слово» до Вас не заходить, то я можу післати Вам декілька останніх чисел поручено в конверті.

На Україні я перебував останніми часами в Херсонщині і там ходили чутки немовби Вас, Високоповажаний Пане Ректор, комуністи вбили. Як же я врадувався, коли довідався, що Ви живете і навіть жваво далі працюєте. Не знав тільки Вашої адреси і звернувся по ню до книгарні НТ ім. Шевченка у Львові, де я поробив був деякі замовлення. Між тим, я вже одержав Ваш адрес і нині сей час спішу до вас написати.

Річ природна, я розумію, що вище бажані мною видання та інформації Вас самого одверто написати, що це все буде коштувати і готов Вам гроші післати навіть наперед. Тільки прохаю написати мені якою дорогою (через котрий банк тамошній і тутешній) висилати гроші, бо пошта не приймає грошових переказів до Польщі. А коли мені схочете довірити, то дуже прохаю прислати мені ті матеріали, що маєте під рукою негайно і залучити рахунок, а я Вам обов'язково належитість вишлю відвратною дорогою таким шляхом як це Ви мені вкажете. Нетерпеливо жадаю від Вас цінної для мене посилки, здоровлю Вас дуже сердечно та остаюсь з глибоким поважанням Іван Герасимович».

*(Автограф. На першій сторінці листа є відтиск печатки:
«Міністерство Ісповідань. Вхідне ч. 347. Одержано 22. III 1922 р. Виконано 24/III.»)*

№ 7

1923, листопада 26. – Нью-Йорк. –
Уривок з листа диякона Павла Корсуновського

«New York 26. XI. 23

Вельмишановний Пане Професоре!

Сердечно дякую за Вашого листа від 30/X.[...].

Ви цікавитесь про будучого нашого єпископа. Таким обраний Всеукр[аїнською] Церк[овною] Радою Іван Хведорович, архієпископ Подільський та Вінницький. Справа з прибуттям його до Америки стоїть на зовсім реальному ґрунті. Вже давно вислані кошти на видатки по переїзду для нього і для секретаря-диякона. Він вже писав, що всі формальності з дозволом на виїзд виконані і має всі папери. Чекаємо його зо дня на день. Заворушення перед його прибуттям до Америки тут величезне. Мають приєднатися тисячі людей, цілі громади зі своїми церквами. Об'їжджаючи Америку, я маю змогу бачитися з величезною кількістю людей і балакати з ними і сам бачу і спостерігаю це заворушення. Деякі ун[іатські] священники самі зі своїм народом готуються до приєднання до нас, а коли священник іде проти народу в його стремліннях до Києва, то парафіяни запирають церкви, а священникові показують на шлях від них. Таке при мені скоїлось в Herkimer. Я можу запевнити, що нарід твердо стримить до Києва, нарід кидає тих провідників, котрі водили його іншими, чужими шляхами, навіть світських. В ун[іатських] колах забили сильну тривогу. Таємні наради за нарадами. Вони не мають надії на власного єпископа, бо цього не хочуть допустити айришські (ірландські -Ю.М., І.Т.) єпископи, але зараз куди слід поданий ультимат, що коли не буде присланий єпископ, бо все їхнє діло, як пір'я полетить в повітря, і взагалі приймаються самі рішучі заходи. Вже й мені грішному перепадає на горіхи, бо з моїм приїздом почалися найжвавіші зносини з Києвом (власне вони через мене й почалися)[...].

Вітаю Вас сердечно, Пане Професоре і залишаюсь з великою пошаною до Вас диякон Павло Корсуновський.

Р. S. З Києва до нас приїхала нова співачка п. Лебединська, котра з приємністю згадує Вашу доньку. Вона, здається, жила в однім домі з нею».

(Автограф)

№ 8

1923(?), жовтня 3(?). – с. Лешевле. –

Лист Андрія Мельника

«wies Lieszewle. Gm., Nowa-Mysz,
poczta Baranowicze 31/10 23.

Високоповажаний Пане Професор!

Прошу мені дарувати, що будучи Вам цілком незнакомий, осміляють звернутись до Вас о поміч, бо знаю що Ви Пане Професор маєте знайомства і допомогти мені можете.

Річ іде в тім, що я хочу і постановив собі зістати священиком православним, хотя й би навіть без парохії. А так як відразу се не піде, то хотів бим тепер здати іспит на диякона, а за часом на священика. Позаяк я мешкаю в селі дуже далеко віддаленим від церкви, а окрім цього священик(...)* і не всегда служить, то я вніс подання до митр. Діонізія ще 18/8 с. р. з просьбою, щоби його Високопр. призначив мене до одного з монастирів, где бим міг виучитись практично уставу церковного, а за мешкання і столівки я гожусь заплатити. Досі не маю однак відповіді. Я покинув тепер службу і перейшов до жени, бо учусь і хочу ще побути в монастирі, а teraz (?) втікає і від митрополита відповіді нема. На Україні багато бувших старшин Петлюри зісталось священиками, ото ж я думаю, що і для мене не повинні робити великих трудностей.

Прошу проте, Високоповажаний Пане Професор, если Ви в силі мені допомоги представитись у відповідних осіб правління церковного, щоби мене призначено принаймні на місяць в монастир – можливо малий і не робили великих трудностей, по причині, що слабо знаю язык московський і чеський (...)*.

Если будете в силі мені допомоги, то я радо Вам, ВПане Професор відвдячусь.

Я маю слідуючи підручники:

Вітхий Завіт Соколова}

Новий Завіт -//-}

Як для диякона досить

Богослужение Пр[авославної] Церкви – Соколова}

Записки по Закону Божию Лаврова}

История Пр[авославной] Хр[истианской] Церкви Смирнова}

Сам закінчив лишень 4 кл парафії і 5 кл. гімназіям і курс учительських, маю 38 літ, жонатий. Жена – управителька школи, знаю язык польський, український, німецький, італійський, був в Італії, сам уродженець Галичини, уніят, но виступив з уніятської церкви в 1920 році по прочитанню історії православ'я, був в службі при контролі скарбовий і підстаршиною в австрій-

ській армії, і учителем, і бухгалтером, є навіть секретарем гміни. Отже ж життя знать «урозмаічене». Маю велику бібліотеку до 800 томів і досить обчитаний.

Прошу ще раз – если ласка – о поміч, а я Вам після (...) * ви-нагороджу

Кінчу і остаюсь з глибоким поважанням

Андрій Мельник (раніше жив в Косові Поліським)

Адрес: Lieszewle, gm. Nowa – Mysz poczta Baranowicze»

(Автограф)

№ 9

Початок 20-х рр. ХХ ст. –

Лист невідомого

«Дорогой Иван Иванович,

За неделю до Вашего письма от 7/II я послал Вам в Тарнов письмо в Варшаву (как Вы и говорили) серб[ский] журнал, в котором имеются все официальные документы. Сейчас хочу поскорее на часть Ваших вопросов, на остальные же отвечу позже, когда получу данные (?). Митр[ополит] Антоний находится сейчас в Константинополе. Там же митр. Платон, арх. Анастасий (Бессарабии, он входит членом в Синод при патриархах), еп. Никодим (киевский), Вениамин Таврический. Арх. Агапит как Вам известно вероятно был «судим» прав[ительством] Деникина за «измену» заточен в один из монастырей Крыма. По слухам он незадолго до изгнания Врангеля из Крыма приехал в Севастополь и был расстрелян большевиками. О смерти арх. Алексия (Дородничина) получил совершенно достоверные сведения. Из епископов наших еще в Константинополе Феофан Полтавский (в Сербии) и здесь Евлогий Георгиевский (?) (сейчас он поставлен во главе всех русских православных церквей 3. Европы), Феофан Курский и Гавриил (?), который одно время преподавал закон Божий в женском (рус[ском]) уч[ебном] зав[едении], но за недостойное поведение с ученицами был удален. Теперь он где-то в монастыре, про него идут нехорошие слухи, адрес его я узнаю и сообщу Вам.

Богослужбным языком всюду является церковно-славянский, но произношение сербское: напр. «остави нам грѣхи наши», Господи помидуй (и средне между «и» и «ы», «л» – произносится как в Полт[авской] губ). «Господу помолимся» Есть особенности в служении (напр. Евангелие читают лицом к на-

роду). Церковное пение ужасно. Проповедь конечно на сербском языке. Знаю, что подымался вопрос о богослужении на сербском языке кажется вопрос заглох (узнаю подробно и напишу). Сербская церковь занята сейчас другим, у нея только что формально произошло объединение православных епархий всей Сербии. Открыто 2 православных богословских факультета в Белграде и Загребе, но работают слабо (в Софии должна была открыться духовная академия, но ничего не вышло). Начинают возникать общества распространения религ[иозного] просвещения, но слабо. Соберу несколько сведений еще и отвечу тогда подробно на Ваши вопросы.

Сердечное спасибо за исполнение моих просьб, если можно двиньте вопрос о деньгах для родных моих. Очень жалко, что за слабым знанием укр[аинского] языка пишу Вам на русском. Всего доброго Ваш [ВЗ](?)

Жду вестей о родных».

(Автограф)

№ 10

1923, початок січня – лютого 26. –

Лист П.З.(?)

«Високоповажаний Іване Йвановичу!

Дякую Вам за листа. Ваші погляди на еп[ископа] Діонісія я цілком поділяю, але центр ваги в усій цій справі не в тому, в чому Ви його вбачаєте. Чи менше українізації, чи більше, чи буде вона скорше, чи прийде пізніше – це зовсім другорядне питання. Послів волинських цікавить тепер правне положення церкви. За останній час згодою Георгія і Діонісія відібрали два правосл[авні] монастиря в Дубенському повіті й собор у Луцьку. Інтересів православ'я як такого, єпископат сучасний не боронить. Він не те що лояльний – це замало б було сказати, – він просто якась агентура властей відповідних, які від нього добивають якого, чого хочать. Діонісій (про Александра нема чого й казати) слухається Георгія у всьому. Георгій не веде себе антиканонічно, як «захватчик» церковної влади. Він їде проти громадськості, не хоче громадянство (мирян) припустити й на стріл гарматний до церк[овної] справи.

Переказую Вам розмову о. сенатора Д. Герштанського з Георгієм. По привітаннях та куртуазійних висловах, якими звичайно починаються такі зустрічі, Георгій одразу спитався, що думають і чи ду-

мають щось робити послі наші в справі церковній Гершт[анський] відповів позитивно й сказав, що збираються закритися усовуванням «нестроєній» з життя церковного. А хіба, питається Георгій, єсть якісь «нестроєнія»? Тут Гершт[анському] прийшлося сказати, що все життя церкви нашої в Польщі – одно суцільне «нестроєніє» і проілюстрував це зрештою всім відомими фактами. А як же, спитався, тоді Георгій думаєте Ви полагоджувати?

- Соборно, Владико! – відповів о. Гершт[анський] Тут Георгій підскочив і перейшовши на рос[ійську] мову, зачав хвилюючись кричати: «Єрунда! Собори – це совдепи! Участь мирян – неканонічна! Это новшество! Это неправильно!... й зачав посилатись на перші якісь собори, де були лише єпископи. Тут я дискусії Вам повторювати не буду – самі знаєте, що на це міг відповісти чоловік з богословською освітою. Але от що цікаве: коли Георгій сказав, що й московська собор, на якому патріархи вибрано, – сумнівний і саме обрання Патріарха – теж сумнівно з правного боку, то Гершт[анський] відповів: «Ну, тоді Владико й Ваше положення й всі Ваші акти – під таким же сумнівом». На тому балачка й кінчилася.

Хотять послі зробити внесення, випрошуючи асигнування на скликання собору. Як вони у цій справі порозуміються з Георгієм – не знаю. До нього вони не ходять. Ми давно не були. Були тут Александр і Олексій, вертаючи з Вільні. Кликав мене Георгій як організ[атора] «ячейки» ми запросили Вас, Ів[ана] Адр[іювича] й інших на зібрання в Варшаву (вишлемо Вам гроші на подорож) й умовимось тут щодо дальшої праці. Виберемо завідуючого курсами, секретаря, бібліотекаря і т.д. Дуже великим плюсом на початку нашої праці єсть те, що ми одразу получили хорошу бібліотеку (бувшу Синьої Дивізії). Я в цій справі листуюся з ким треба. Напишіть який курс Ви будете читати: чи граматику, чи історію мови. Бюджет курсів складений так, що ми можемо Вам гарантувати оплату проїздів по 2-ій клясі. Отже на 2 тижні раз можете приїздити на 2-3 дні. Оплата лекцій – 10 тис. за годину – може й більше, поговоримо, як приїдете на вечерю, та я не пішов і це був день, коли в Варшаві були вуличні непорядки й я був дуже потомлений, а до того ж у Георгія завжди горілка й він напуває силоміць, а я був не в настрої, якось на душі було тяжко й я перепросився.

Підем якось на днях. Але скажу Вам по правді – тяжка там атмосфера, й охоти немає ходити.

В справах ревіндикованих за останній час церков і монастирів, котрих депутати виточити процес мають з XVI в., які до-

водять, що все це старі православні храми, які тільки силою розпорядження адміністр[ативної] влади переверталися в костьоли на короткий час.

Куланецький, який уступив, прийняв делегації сеймові – неприхильно й навіть з сен[атором] Чернавским полаявся. Дорогою адміністрації нічого зробити не можна.

З послами у нас на особистому ґрунті відносини дуже хороші. Галичани нас провокують. У Львові хтось розповсюджує чутки про те, що я допомагав полякам у виборчій акції. Той факт, що твердохлібовські хлібороби наняли за гроші нашу машиністку переписати їм статут банку якогось у Львові коментують, як якийсь наше непорозуміння з ними й навіть щось писалось про це в газетах – в «Сьогодні».

Герштанському й Черновському посилати листи на Сейм (ulica Wiejska) або мені для вручення їм.

Роботи багато у мене. Петро Іванович Сікора виїхав до Чехії. Я залишився без помічника. Трудно, й одноманітність праці потомлює й доводить до отупіння.

Що Вам ще написати?

В.К. виїздить сьогодні на 10 день до таборів. О[лександр] Х[омич] просить Вам кланятися, як і В.К. А.В. ходило все по митарствах. Сьогодні тільки одержали дещо, а то все було: «jutro!»... Щодо курсів українознавства, то грошей уже трохи єсть. Попросимо Вас скоро до Варшави на організаційне зібрання. Поки що Комітет на днях вибрав господарську комісію: мене, Олександр Хомич й Вяч[еслав] Костянт[инович], який і передасть гроші У[країнському] Ц[ентральному] Ком[ітету].

Високоповажаний Іване Івановичу!

Листа, якого знайдете тут, при цьому, написав я ще на початку січня, як уявлялося мені, що я його Вам надіслав! Буває таке з людьми заклопотаними! А оце, як став мені Ол[ександр] Хом[ич] Селіковський докоряти, що Вам не відповів я, що Ви за се на мене гніваєтеся, то я почав поштові квитки розглядати – нема! Не посилав (квитки всі звіряю).

Оце посилаю Вам листа разом з рефератом, що його склав після смерті Георгія. Уявляєте собі, як нас ця смерть уразила!

Чи маєте Ви «Вістник Правосл[авної] Митрополії»?

Які наслідки мало вбивство Георгія – судить хоча би з тої кореспонденції, яку вмістила «Фоссише Цейтунг» – газета, яка претендує на першенство щодо поінформованості в справах Сходу.

Посилаю Вам старий реферат (я його й до Уряду вислав), а завтра – післязавтра вишлю Вам новий. Сьогодні буду в Діонісія.

От уже Антонія Марценка висвятили!

Клуб парлам[ентський] зівает! Ходили – говорили, а спитаєтесь про що? Про контакт і... про Собор! До Собору далеко, а вікаріїв – українців мати (?) легко. І то здобуток був би! Діонісій не проти чого. Де кандидати?

Висувають Полікарпа Сікорського. Знаю, що Ви його не похваляете, але з погляду національного він певний чоловік, а до того ж і поляки не матимуть проти нього нічого, бо він головний свідок прокуратури в процесі Смарагда.

Потрібна тепер акція і велика акція! Ви з Діонісієм добрже пропихніть мене на якусь посаду в Синоді: матимете секретаря, який знатиме як з поляками повестися.

Ваш П(?).З(?).

26.ІІ. 1923».

(Автограф)